

Treba pa je opozoriti še na nekaj: mreža BBZ nikakor ni bila omejena samo na Slovenijo in Hrvaško, kakor zatrjuje avtorica študije o naših špijonih, temveč je segala vse do Berlina, Poljske in Beograda.¹³

Tretja stvar je avtoričina frapantna nevednost o britanskih ambasadorjih v Beogradu. Do začetka oktobra 1939 je to službo opravljal sir Ronald Hugh Campbell, od srede decembra istega leta pa Ronald Ian Campbell.¹⁴ Nosila sta torej enako (prvo) ime in priimek. Jerce Vodušek Starič ve samo za slednjega (glej kazalo knjige o špijonih!). Najbrž pa je vsaj o padcu Stojadinovićeve vlade (na str. 22) poročal prvi.¹⁵ Za slehemega resnega specialista, ki preučuje britansko politiko do Jugoslavije/Slovenije, bi moralo biti poznavanje ključnih diplomatskih akterjev samoumevno. Pa žal ni.

Za sklep moram reči, da je knjiga Jerce Vodušek Starič zame veliko razočaranje. Pred leti me je avtorica na neki televizijski okrogli mizi resolutno poučila, da je pravi zgodovinar samo tisti, ki je 20 let kopal po arhivih. (No ja, vsako pravilo dopušča kakšno izjemo!) Žal praksa kaže, da je za dobro (celo zgolj povprečno!) historiografsko delo tudi izpolnjevanje tega kriterija nezadostno. O marsičem (javni) arhivi pač ne hranijo nobenega gradiva. Zagledanci vanje menijo, da so podatki, pridobljeni iz drugih virov, sekundarnega pomena. Knjiga o slovenskih sodelavcih britanskih tajnih služb dokazuje prav nasprotno. Poznavanje toliko kritizirane enciklopedistike bi ostroperesni avtorici prihranilo prenekatero ponesrečeno diskurzivno pirueto.

V študiji o slovenskih špijonih je odločno preveč nesprejemljivosti. Pisanje Jerce Vodušek Starič je še posebej čudno na mestih, kjer dokaj obsojajoče govori o ravnanju jugoslovanskih komunističnih oblasti z »junaki«, ki so pred in med 2. svetovno vojno delali za Britance. Avtorice Prevzema oblasti¹⁶ obsedenost titoistov z agenti zahodnih demokracij res ne bi smela presenečati: vitalni jugoslovanski maršal sredi 20. stoletja pač ni bil »na glasu« kot posebej human in tenkočuten državnik... Šele pozneje se je njegova javna podoba povsem spremenila.

Igor Grdina

Gianni Oliva, Foibe. Le stragi negate degli Italiani della Venezia Giulia e dell'Istria. Milano : Mondadori, 2002. 206 strani.

V zadnjem času se je v Italiji pojavila prava poplava knjig o t.i. fojbah. Kot (trenutno) zadnji se je problematike eksekucij v Istri, Gorici in Trstu po zlomu Italije septembra 1943 in predvsem ob koncu vojne maja 1945, lotil docent sodobne zgodovine na Vojaški šoli v Turinu (Scuola d'applicazione d'Arma) ter pisec zgodovinarskih uspešnic Gianni Oliva. Naj dodam, da ni to prvič, ko Oliva obravnava to temo, saj je t.i. fojbam posvetil posebno in pomembno mesto v svoji knjigi *La resa dei conti*, ki zadeva obračunavanje s fašisti v Italiji ob koncu vojne. Dejansko je v delu, ki ga tu predstavljam, Oliva le nadgradil, kar je bil že zapisal v knjigi o »končnem obračunu«.

Njegov pristop je na videz povsem korekten, saj veliko pozornost (in pretežni del knjige) namenil orisu razpletov, ki so na koncu vojne privedli do množičnih aretacij in usmrtitev. Kar štiri poglavja (od skupnih sedmih) so namreč posvečena razvoju od leta 1918 do razkosanja kraljevine Jugoslavije, nemški okupaciji, protislovjem med slovenskim in italijanskim osvobodilnim gibanjem po 8. 9. 1943 in »tekmi za Trst« med zavezniki in jugoslovansko armado. Pojavu, ki daje naslov knjigi, sta v celoti posvečeni le dve poglavji, prvo, ki zadeva 40 dni jugoslovanske oblasti v Trstu, in tretje, ki obravnava množične poboje v Istri po 8. septembru 1943. Zadnje poglavje je le delno posvečeno usmrtitvam in aretacijam,

¹³ Pogovor z dr. B. Agnelettom 17. februarja 1998; V. Vauhnik, n. d., 277 in dalje.

¹⁴ Prim. Ž. Avramovski, n. d. IX.

¹⁵ To si dovoljujem sklepati na podlagi besed Jerce Vodušek Starič, ki na str. 22 svoje knjige pravi, da je britanski ambasador Campbell poročal ob (!) padcu Stojadinovićeve vlade. Sila čudna je stvar tudi na str. 23. Tam se pravilno govori o poslaniku siru Campbellu, toda R. I. Campbell, ki je v kazalu registriran kot osebnost, omenjena na tem mestu, ni bil nosilec navedenega plemiškega naziva!

¹⁶ J. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, Ljubljana 1992.

saj je v glavnem namenjeno prikazu mednarodnega konteksta, v katerem se je vključevalo Tržaško vprašanje, in značilnostim jugoslovanske oblasti v Trstu.

Oliva s svojo knjigo že znanemu ne dodaja ničesar, to kar nudi so le »nove« razlage povojnih obračunov. Pozitivno je vsekakor dejstvo, da brez večjih zamolčanj in prikrivanj italijanskim bralcem predstavlja – verjetno je prvič, ko to počne zgodovinar s širokim krogom bralcev – dogajanje v Trstu in Istri od konca prve svetovne vojne dalje. Žal pa se Oliva ni znal izogniti šablonskemu pristopu k obravnavani temi. Po eni strani tolmači Oliva zgodovino Julijske krajine skoraj izključno v luči mednacionalnih trenj in protislovij. Tako kljub temu, da na začetku trdi, da poboji niso bili rezultat protitalijanskih genocidnih načrtov »titovcev«, pa v nadaljevanju (in v samem podnaslovu knjige) Oliva dosledno piše o množičnem morjenju Italijanov. Ne da bi bralcu povedal, kdo so ti ljudje bili in kaj so v življenju storili, da so ob koncu vojne postali žrtve obračuna. Tudi Oliva torej nadaljuje po že shojeni poti posploševanja in poudarjanja ene same od značilnosti žrtev, njihovo narodnost. Kar nedvomno ustreza cilju, da se dogajanje predstavi kot posledica enako agresivnih nacionalizmov (italijanskega in »slovenskega«), ne pa znanstveni poglobitvi teme, za katero bi bilo nujno proučiti vsak posamezen primer posebej in šele na koncu potegniti zaključke.

Oliva narod obravnava kot monolitno enoto, brez notranjih razslojenosti in razlik, ki enotno in enostransko deluje in reagira na dogajanje. Razlike naj bi kvečjemu izvirale iz ideoloških opredelitev posameznikov, ki jim pa ne poznamo razlogov. Torej neke vrste metafizična zgodovina, v kateri dogajanja izvirajo iz idej, ki so nekako imanentno prisotne v ljudeh. Tako tolmačenje zgodovine se uvršča med prizadevanja za oživitve nacionalnega ponosa Italijanov in ideje o skupni usodi italijanske nacije, ki so jih sprožili nekateri italijanski politični krogi (naj tu omenim senatorja Violanteja) in se jim je kaj kmalu prilagodil in pridružil tudi del italijanskih zgodovinarjev. Oliva spada nedvomno mednje, saj odkrito piše, da želi s svojo knjigo prispevati k ustvarjanju »skupnega enotnega zgodovinskega spomina« italijanskega naroda.

Druge predpostavka na kateri Oliva gradi svojo interpretacijo je tista, ki dojema dogajanje med vojno in po njej kot spopad, v katerem sta bila vpletena dva režima – fašizem oz. nacizem in komunizem – z enakovrednimi totalitarnimi nedemokratskimi načeli in praksami, ter nek tretji dejavnik, zahodni zavezniki in »demokratsko odporništv«, ki naj bi bil deviško nedolžen tako v ciljih kot v sredstvih. Modno tolmačenje, ki pa spregleda nekatera dejstva. V prvi vrsti da sta bila fašizem in nacizem prej proizvod »realne demokracije« in konservativizma iz časa po prvi svetovni vojni, kot pa nenapovedan, samonikel izbruh misterioznih podtalnih silnic družbe in človeštva. Tako fašizem kot nacizem sta namreč prišla na oblast z odločilno podporo vojaške kaste, gospodarskih vodilnih krogov in liberalnih ter konservativnih politikov in sta oba režima dolgo lahko računala na podporo politikov Churchillovega kova, ki je izredno cenil Mussolinija in fašizem, ker sta Italijo obvarovali boljše vize. Naj dodam, da so fašisti in nacisti postali ponovno uporabni v iste namene tudi po drugi svetovni vojni. Avtor poleg tega spregleda tudi dejstvo, da je bila Zavezniška vojaška uprava, ki naj bi bila nosilka demokratskih vrednot in prvin, vojaška oblast, ki je upravljala celih 9 let Trst brez vsakršne demokratske legitimite. Ter da prav vse vpletene strani že v teku vojne niso izbirale sredstev v boju za oblast. Kot dokazuje dogajanje v Grčiji, kjer si Britanci niso pomišljali niti za trenutek, da bi zato, da bi preprečili prihod na oblast zmagovite ELAS, posegli po neposrednem vojaškem nastopu, v katerem so jim ob strani stali tudi bivši nacistični kolaboranti. Oliva pa v tem primeru stvari olepšuje in razlaga vojaški poseg Britancev (in nato ZDA) z njihovo željo, da bi preprečili državljansko vojno (ki pa se je dokončno razplamtela le po njihovem nastopu) in da bi zagotovili demokracijo (ki pa očitno ni predvidevala možnosti, da bi oblast lahko prevzela levica). Tudi načrti predsednika italijanske kraljeve vlade Bonomija in admiralja De Courtena za skupen nastop fašistov in osopovcev v Julijski krajini proti »slavokomunistom« naj bi le bežno zaobjeli fašistične kroge in naj bi ne imeli nobenih praktičnih posledic. Splošna slika, ki jo daje Oliva je, da so bili titovcem antidemokratski posegi in grozodejstva prirojeni kot sestavni del njihove ideologije in prakse, medtem ko so bili podobni posegi zahodnih zaveznikov in »demokratskih« italijanskih strank le epizode, ki naj bi ne prizadevale njihovega demokratskega bista.

V razmišljanju Olive pa je razviden še en stereotip. Titovci oz. jugoslovanski partizani naj bi bili v Trstu tujci, ki so skalili omikano življenje italijanskih meščanov. In vendar pozablja Oliva, da je bilo med temi titovci in »Jugoslovani« veliko Tržačanov, italijanske in slovenske narodnosti. Za Olivo očitno ni dovolj, če je nekdo rojen v Trstu, da bi ga lahko smatrali za Tržačana, kot niso dovolj italijanski

materin jezik, rojstvo v kakem kraju južne Italije in druge podobne značilnosti, da bi lahko človeka smatrali za Italijana, če se je odločil, da se bo boril v vrstah »titovcev«. In bog ne daj, da bi se opredelil za priključitev Trsta Jugoslaviji! Tudi Oliva torej boleha za boleznijo, ki je značilna za italijanske tržaške malomeščane: prepričanje, da se Trst istoveti z njimi samimi in njihovimi vrednotami in da je vse, kar od teh vrednot in od te vrste omike odstopa, barbarsko in tuje. Kot se mi zdi očitno da ima Oliva, kot nekateri drugi italijanski zgodovinarji, precej problemov pri opredeljevanju Italijanov in bi bilo res nujno, da nam enkrat za vselej on in njegovi kolegi razložijo, kakšne so značilnosti, ki so potrebne, da lahko posameznika uvrstimo med Italijane, ali, kot jih radi imenujejo, med »italijansko čuteče« oz. »ljudi italijanskih čustev«.

Rezultat take pogojenosti avtorja so tudi nekatere posebej zanimive cvetke. Prva zadeva število žrtev. Potem, ko piše, da je glede števila žrtev zelo težko priti do točnih podatkov, avtor enostavno postavi na isto raven številke, ki jih navajajo avtorji iz krogov organizacij istrskih beguncev-optantov ter istrskega kolaboracionizma in tisto okoli 5.000 žrtev, za katero sam trdi, da jo za najbolj zanesljivo smatrajo tako italijanski kot slovenski znanstveni krogi. In vendar ni to število, ki se ga drži Oliva, ampak enostavno in arbitrarno zaključi, da je bilo po »najbolj zanesljivih ocenah« žrtev eksekucij in nevzdržnih življenjskih razmer po aretaciji okoli 10.000. Enako arbitrarno so Olivove ocene o t.i. ekso-dusu Istranov. Na podlagi česa piše, da je bil odhod Istranov »prisilen«? In na kakšni osnovi lahko trdi, da je po vojni Istro in Dalmacijo zapustilo 300.000 oseb? Od kod gotovost, da so to bili izključno Italijani?

Večkrat ponovljena trditev, da naj bi jugoslovanske oblasti aretirale in usmrtila tudi italijanske anti-fašiste in celo komuniste, ni podprta z nobeno kvantifikacijo te vrste žrtev. Namesto tega avtor vztrajno uporablja zelo splošne in nedorečene izraze kot »veliko«, »nezanemarljivo število« ipd., ki ne povedo ničesar, vendar bralca privedejo do zaključka, da je verjetno večina aretiranih in usmrčenih pripadala tej vrsti ljudi.

V teh primerih je Oliva enostavno priznal znanstveno vrednost in povzel nepreverljive teze in podatke piscev iz krogov istrskih esulskih organizacij in jih je vgradil v okvir ustvarjanja nove italijanske nacionalne zgodovine.

Tak pristop lahko nedvomno prispeva k ustvarjanju nacionalnih zgodovin in utemeljevanju mita o Zahodu kot izključnem nosilcu napredka, demokracije in svobode. Vendar nam prizma nacionalnih interesov (in nacionalizma) ni dovolj za zadovoljivo razlago zgodovine, saj ni s tega zornega kota mogoče npr. razložiti, kako to, da so se Italijani, Slovenci in Hrvati borili v vseh taborih, tako v tistem, ki se je postavil na stran Nemcev, kot v taboru »titovih partizanov« in zahodnih zaveznikov. Kot nam pripisovanje prirojene demokratičnosti in dobronamernosti nekemu nedoločnemu »Zahodu« ne more pojasniti, zakaj je bil prav ta »Zahod« zibelka nacizma in fašizma.

Sandi Volk